

Doorgeschoten rendementsdenken

Studenten protesteren tegen 'het rendementsdenken' in het hogeronderwijsbeleid.¹ Economisch columnist Frank Kalshoven (VK 7/3/2015) vindt dat een onzinnige slogan.² De protesteerders bedoelen veeleer, aldus de columnist, dat de onderwijsbestuurders te weinig oog hebben voor de belangen van studenten (het private rendement van hun studie-inspanningen in het hoger onderwijs) en de oren te veel laten hangen naar de belangen van de samenleving (het publieke rendement van de belastinggelden gespendeerd aan hoger onderwijs). Wat het publieke rendement betreft, onderscheidt hij dan twee criteria: a) de bijdrage van het hoger onderwijs aan de groei en bloei van de Nederlandse Kenniseconomie en b) de bijdrage van de afgestudeerden aan de belastinginkomsten van de Nederlandse overheid. Het verhaal van Kalshoven is uiterst eenzijdig, maar op één punt heeft hij gelijk: als studenten protesteren tegen 'het' rendementsdenken, moeten ze uitleggen in welke opzichten het rendementsdenken van landelijke en lokale onderwijsbestuurders volgens hen uit balans is. Ze moeten uitleggen dat het rendementsdenken van onderwijsbestuurders volgens hen gedomineerd wordt door de rendementscriteria van bepaalde stakeholders, ten koste van waardevolle rendementscriteria van andere stakeholders. Vermoedelijk bedoelen ze dat het rendementsdenken van landelijke en lokale onderwijsbestuurders in de volgende richtingen is doorgeschoten:

§1. Verkorting van de studieduur. Volgens de landelijke onderwijsbestuurders moet de studieduur verkort worden, zodat de kostbare (door de overheid gesubsidieerde) studieplaatsen niet te lang bezet worden en studenten zo snel mogelijk in het bezit van een diploma geraken en aldus zo snel mogelijk beschikbaar komen voor de arbeidsmarkt. Daartoe worden de volgende middelen ingezet:

- 1.1 Verhoging van de jaarlijkse eigen bijdrage van studenten (zie §§2.1 t/m 2.4)
- 1.2 Stroomlijning van de studiekeuze (matching gericht op reductie van het aantal omzwaaiers, vroeging van de omzwaaiersbeslissing, strengere selectie aan de poort, harde knip tussen bachelor- en masteropleiding)
- 1.3 Prestatieafspraken met instellingen
- 1.4 Afbouw van deeltijdprogramma's
- 1.5 Niveaudifferentiatie van afstudeerders (invoering van de *driejarige* universitaire bacheloropleiding, idem als eindopleiding, Associate Degree, differentiatie tussen reguliere en excellente tracés en tussen korte en lange w.o.-masterprogramma's)
- 1.6

§2. Verhoging van de eigen bijdrage van studenten. Uitgaande van het profijtbeginsel willen de landelijke onderwijsbestuurders dat studenten meer bijdragen aan de kosten van hun opleiding:

- 2.1 Voortgaande verhoging van het jaarlijkse collegegeld
- 2.2 Afbouw van de korting op het jaarlijkse collegegeld voor deeltijdprogramma's
- 2.3 Afschaffing van consumentensubsidies (basisbeurs) en strengere voorwaarden voor het verkrijgen ervan (aanvullende beurs)
- 2.4 Collegegelddifferentiatie: verhoogd collegegeld voor tweede studies
- 2.5 idem: hbo-masters, buitenlandse studenten
- 2.6 idem: hoe beter de opleiding des te hoger het jaarlijkse collegegeld (excellente opleidingen en tracés)
- 2.7 Strengere selectie aan de poort: deficiënties-in-beginniveau moeten op eigen kosten gerepareerd worden
- 2.8

§3. Versobering van het kosteloze dienstenaanbod. Lokale onderwijsbestuurders versoberen hun kosteloze dienstenaanbod en brengen supplementaire diensten in rekening bij de student:

- 3.1 Toegelaten studenten moeten deficiënties in beginniveau op eigen kosten repareren
- 3.2 Nalatigheden worden beboet (bv. te late tentameninschrijving)
- 3.3 Diensten aan aspirant-studenten worden in rekening gebracht (procedures voor toelatingsselectie en matching)
- 3.4

¹ <http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/de-verbeelding-aan-de-macht>

² <http://www.volkskrant.nl/dossier-frank-kalshoven/rendement-is-niet-goed-of-slecht-rendement-is~a3889729/7/3/2015, alleen voor abonnees>. In de papieren krant luidde de kop van de column: *Studenten verdienen steviger tegenspraak*. Zie ook <http://www.frankkalshoven.nl/>.

§4. Beheersing van het bedrijfseconomische instellingsrendement. Lokale onderwijsbestuurders laten zich bij het inrichten van hun dienstenaanbod en van hun studieregelingen niet leiden door gerechtvaardigde wensen en belangen van studenten en aspirant-studenten, maar vooral door de eigen bedrijfseconomische belangen:³

4.1 Bij hun toelatings- en selectieprocedures (aan de poort en in de selectieve propedeuse) laten ze zich niet zozeer leiden door de vraag of de student bij voldoende begeleiding in staat zou zijn met niet teveel studievertraging de eindstreep te bereiken, maar door het bedrijfseconomische saldo van kosten en baten dat zij ervan verwachten.

4.2 Bij de onderwijs- en tentamenprogrammering wordt van alle studenten verwacht dat ze het voorgeschreven tempo volgen. Tempodifferentiatie wordt niet toegepast en herkansingen worden slechts onder strenge voorwaarden toegestaan. Studievertraging wordt gestraft met gedwongen leegloop, het doubleren van trajecten en eventueel zelfs met ongeldigverklaring van reeds behaalde studiepunten. De bedrijfseconomische belangen van de faculteit staan voorop en aan de belangen van studenten wordt voorbijgegaan. Met name komen studenten in de knel als ze méér dan 28 uur per studiepunt nodig hebben om de eindstreep te bereiken, en/of als ze jaarlijks tussen 1 september en 1 juli minder dan 40 uur per week beschikbaar hebben voor hun studie.

4.3 Men gaat voorbij aan het feit dat studenten in beginniveau verschillen. Voorzieningen voor het identificeren en repareren van deficiënties worden niet geboden en studenten wordt zelfs geen respijt gegund om eigen deficiënties op eigen gelegenheid te repareren.

4.4 Bij het opstellen van de onderwijs- en tentamenroosters (in het tijdsbestek van maandag t/m zaterdag en dagelijks van 8:00 t/m 22:00 uur) wordt geen rekening gehouden met de belangen van studenten (en docenten), maar staat de beheersing van het huisvestingsbudget van de instelling voorop.

4.5 Bij het toetsen van de beoogde leerresultaten wordt niet gekozen voor valide toetsprocedures maar voor zo goedkoop mogelijke meetprocedures.

4.6 Het aanbod van studierichtingen, -trajecten en -projecten berust vooral op bedrijfseconomische criteria: komen er voldoende studenten op af en weegt het aantal bediende studenten tegen de benodigde bedrijfskosten op?

4.7 Men voert plompverloren het Engels als instructie- en studietaal in, uitsluitend met het doel om meer (goedbetalende en/of veelbelovende) buitenlandse studenten te trekken: de vraag in hoeverre de opleiding daardoor voor Nederlandstalige studenten aan kwaliteit verliest, komt niet aan de orde.

4.8 Door dit bedrijfseconomische referentiekader is de instellingscultuur gedéhumaniseerd: men is blind geraakt voor het welbevinden van de student en voor het lot van diegenen die buiten de boot vallen.

4.9

§5. Studenten worden opgeleid tot bruikbare, gedweë werkers in de Nederlandse Kenniseconomie.

Het rendementsdenken dat gedomineerd wordt door de rendementscriteria genoemd ad §§1 t/m 4, heeft de volgende effecten:

5.1 Er wordt van de studenten een zeer hoog arbeidsethos verlangd (42 weken ad 40 uur voor de gemiddelde student). Voor vele studenten is dat niet op te brengen, met name als ze méér dan 28 uur per studiepunt nodig hebben om de eindstreep te bereiken, en/of als ze jaarlijks tussen 1 september en 1 juli minder dan 40 uur per week beschikbaar hebben voor hun studie. Zij worden nu eens over- en dan weer onderbelast. Ze voelen zich als opgejaagde, rechteloze dieren in een ontmenselijkt systeem.

5.2 Dat wordt versterkt door het feit dat de lokale onderwijsbestuurders menen te moeten vasthouden aan zeer hoge diploma-eisen: de hbo-instellingen zijn gebonden aan een professioneel diplomaniveau dat aanmerkelijk uitstijgt boven dat van de mbo-instellingen, de w.o.-instellingen zijn gebonden aan een academisch en wetenschappelijk diplomaniveau dat op zijn beurt aanmerkelijk uitstijgt boven dat van de hbo-instellingen, en de w.o.-instellingen moeten bovendien aan hun eigenbelang denken (uit de studenten aan wie zij een bachelor- en masterdiploma toekennen, rekruteren ze hun promovendi en wetenschappelijke onderzoekers).

5.3 Vele studenten raken ontmoedigd, verliezen hun gevoel van eigenwaarde als autonome mensen die eigen doelen nastreven, en raken verzoend met het idee dat zij met zo min mogelijk inspanning hun tentamens moeten halen om hun studieduur in de hand te houden.

5.4 Dat wordt versterkt door het vooroordeel van de landelijke en lokale onderwijsbestuurders dat studenten die studievertraging oplopen, eigenlijk ongeschikt zijn voor hun h.o.-opleiding. Hun studievertraging wordt slechts toegeschreven aan luiheid dan wel gebrek aan capaciteiten.

5.5

³ We gaan hierbij niet in op de vraag in hoeverre ze daartoe gedwongen worden door te lage bekostiging vanwege de overheid of door haar gepleegde chantage in het kader van opgelegde prestatieafspraken (zie §1.3).

§6. Afwijkende rendementscriteria worden door de onderwijsbestuurders afgewezen. Niet alleen wordt het rendementsdenken van landelijke en lokale onderwijsbestuurders gedomineerd door de rendementscriteria genoemd ad §§1 t/m 4, maar ook laten zij afwijkende rendementscriteria domweg buiten beschouwing:

6.1 Waarom weigeren zij de verwerving van laag-bij-de-grondse *survival skills* met studiepunten te belonen binnen de vrije keuzeruimte van de h.o.-opleiding, zoals (betere) beheersing van de Nederlandse taal, (betere) beheersing van moderne vreemde talen, reparatie van een deficiënt beginniveau, spreken in het openbaar, onderhandelen, solliciteren, etcetera?

6.2 Is men niet te terughoudend om eerder verworven competenties (EVC) met studiepunten te honoreren en transfer van elders verworven studiepunten toe te staan?

6.3 Worden de wettelijke nevendoelestellingen van het hoger onderwijs (bevordering van de persoonlijke ontplooiing, van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef en van de uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands) nog wel voldoende serieus genomen in de tegenwoordige curricula [art. 1.3 lid 5 WHW]?

6.4 Schept men binnen de curricula voldoende ruimte voor opleidingsdoelen op het gebied van wetenschappelijke vorming, academische vorming en professionele vorming, of meer het bijzonder op gebieden zoals debatteren, argumenteren, kritisch denken, rationeel denken, probleemoplossen, ethisch redeneren?

6.5 Krijgen studenten voldoende ruimte om zich desgewenst binnen het curriculum te verdiepen in een onderwerp naar eigen keuze?

6.6 Zijn er studieonderwerpen die hun plaats verdienen in het curriculum ondanks het feit dat ze niet bijdragen aan de groei en bloei van de Nederlandse Kenniseconomie, bij voorbeeld omdat ze essentieel zijn voor het functioneren van onze samenleving of voor de vorming van een integere maatschappelijke intelligentia?

6.7 Zijn er studierichtingen of -trajecten die vanwege hun maatschappelijke relevantie niet mogen worden weggesaneerd uit het lokale of landelijke programma-aanbod, ondanks het feit dat ze bedrijfseconomisch minder interessant zijn voor universiteiten en hogescholen en niet lijken bij te dragen aan de groei en bloei van de Nederlandse Kenniseconomie?

6.8

§7. Discussie

7.1 Zoals in de inleiding van dit blogbericht toegelicht, onderscheidt Frank Kalshoven *twee invalshoeken voor rendementsdenken*: enerzijds het publieke rendement van het belastinggeld gespendeerd aan hoger onderwijs en anderzijds het private rendement van de studie-inspanningen van de student. Ik heb in dit blogbericht (§4) aannemelijk gemaakt dat hij *een derde invalshoek* van rendementsdenken vergeet: het bedrijfseconomische rendement van onderwijsinstellingen, opgevat als semi-publieke bedrijven. Zij streven eigen belangen na, die niet samenvallen met de door Kalshoven gepostuleerde publieke belangen en die ernstig afbreuk kunnen doen aan de private belangen van studenten.

7.2 Met betrekking tot het publieke rendement onderscheidt hij vervolgens *twee rendementscriteria*: a) de bijdrage van het hoger onderwijs aan de groei en bloei van de Nederlandse Kenniseconomie en b) de bijdrage van de afgestudeerden aan de belastinginkomsten van de Nederlandse overheid. Deze criteria passen wonderwel in het tegenwoordige rendementsdenken van de landelijke onderwijsbestuurders, maar hij miskent dat er vanuit de Nederlandse samenleving in termen van publiek rendement *ook andere rendementscriteria* geformuleerd kunnen worden. In §6 heb ik daartoe aanzetten gedaan. Men kan bijvoorbeeld denken aan c) de bijdrage van het universitaire onderwijs aan de groei en bloei van de Wetenschap (opgevat als *Art pour l'Art*). Ook kan men bijvoorbeeld denken aan d) de bijdrage van het hoger onderwijs tot de instandhouding van een fatsoenlijke samenleving.

7.3 Ik heb in dit blogbericht aannemelijk gemaakt dat protesten tegen het (doorgesloten) rendementsdenken van landelijke en lokale onderwijsbestuurders betrekking hebben op:

- de eenzijdige nadruk op de publieke rendementscriteria a) en b);
- de eenzijdige nadruk, gelegd door lokale onderwijsbestuurders, op de bedrijfseconomische rendementscriteria van de eigen onderwijsinstelling;
- de verwaarlozing van rendementscriteria inzake het private rendement voor studenten en aspirant-studenten (hun materiële en immateriële baten in verhouding tot hun kosten en risico's); en
- de verwaarlozing van publieke rendementscriteria die buiten het domein van a) en b) vallen.

Wes Holleman

weblog onderwijs 11-3-2015

<http://www.onderwijsethiek.nl>